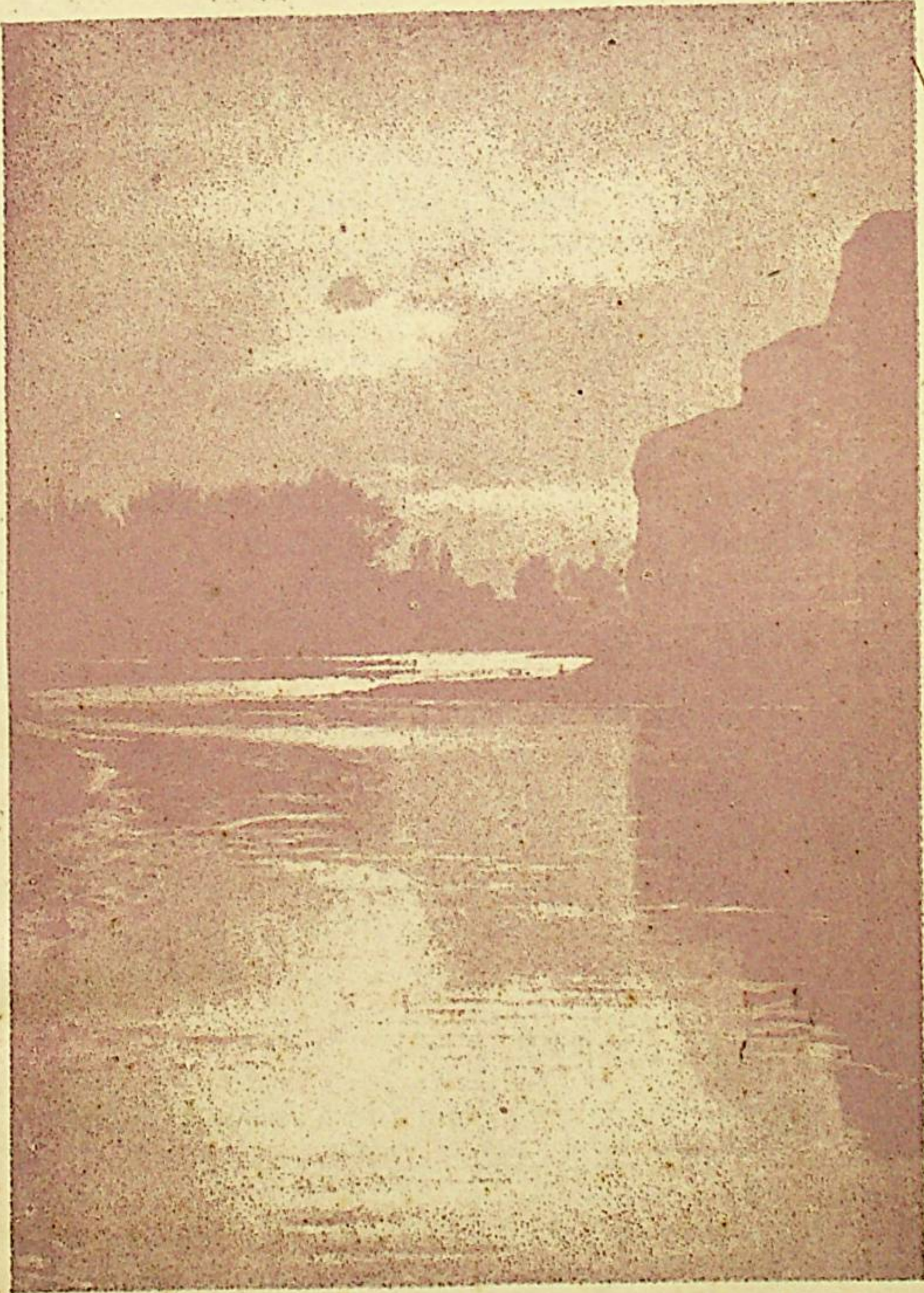

TÜRKİSTAN

İLMÎ, İÇTİMAÎ
İKTİSADÎ ve KÜLTÜREL AYLIK DERGİ

YIL: 1 Cilt: 1 Sayı: 6

EYLÜL — 1953

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Türkistanın İki Cihan Harbinden Umdukları ve Gördükleri Timuroğlu	3
Türkistan Ülkesi Dr. Naimcan Aşurbay	7
Türkistan Nasıl İstila Edildi Y. T.	10
Türkistanda Cedid Matbuatı Dr. A. Oktay	15
«Amerikanın Sesi» Dış Türk Programlarını Tatil Ediyor (İKTİBAS) Reha Oğuz Türkkan	19
Mustafa Çokay'ın Arşiv ve Kitapları Dr. A. Oktay	22
Adanadaki Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği- nin Hayırlı Bir Teşebbüsü Ziyaeddin Babakurban	25

KAPAKTAKI RESİM: Kaşgar'da «Tümen su» üzerinde bir ikinci vakti.

TÜRKİSTAN

Başyazarı :
Mehmet Emin BUĞRA

AYLIK KÜLTÜREL
DERGİ

Sahibi ve yazı işlerini
fiilen idare eden
Mes'ul Müdürü:
Ziyaeddin BABAKURBAN

YIL: 1 Cilt: 1 Sayı: 6

EYLÜL — 1953

Türkistan'ın İki Cihan Harbinden Umdukları ve Gördükleri

Yazan: TIMUROĞLU

Bugünkü dünya matbuatını en çok meşgul eden meselelerin başında şüphe yoktur ki «Üçüncü Cihan Harbi» ihtimalleri gelmektedir. Matbuat böyle bir harbin ihtimallerini bazan yaklaştırıp bazan uzaklaştırmakla uğraşırken diğer bir çeşit araştırmacılar da dünyanın arka-arkaya geçirmiş olduğu iki cihan harbinin bilânçosunu yaparak ondan neticeler çıkarmağa çalışmaktadırlar.

Mazinin hadiselerini doğru öğrenmeğe ve ondan istikbal için neticeler çıkarmağa yaraması bakımından şüphesiz ki, bu çeşit neşriyat ve araştırmalar iyidir ve faydalıdır. Yalnız bizce bunların hakikî manâsile faydalı ve değerli olması için onları formalizm çerçevesinden kurtararak çok daha derin işleyen mahiyetlerine uygun şekle götürmek icap eder.

Geçmiş iki harbin mesuliyetini taşıyan cemiyetler ve menfaat mümesilliklerine nazaran onun avâkıbı yükünü taşıyan cemaatler, milletler çok daha mühim bir çoğunluk teşkil etmek.

tedirler. Üstelik her iki cihan harbinin doğurmuş olduğu bazı cihanşümül hadiseler vardır ki, onların beşeriyete, millî cemiyet ve cemaatlere iras ettiği maddî ve manevî zararlar doğrudan doğruya harbin iras etmiş olduklarından hiç de az sayılamaz.

Şurasını da belirtelim ki biz burada böyle geniş manâda bir incelemeye koyulmak niyetinde değiliz. Sadece Türkistanın bu iki harp hadiseleri ilgili olarak duydukları, umdukları ve gördüklerinden bazı hadiseleri kayd etmek suretile vatandaşlarımıza geleceğin hadisatını karşılamakta mazideki görgülerden istifade etmeyi unutmamaları gerektiğini hatırlatmaktan ibarettir.

1914 de Avusturya ve Almanya ile Rusya arasında harp başladığı günlerde Türkiyenin bu harp karşısındaki durumunu bilmiyorduk. Çünkü o henüz fiilî olarak harbe girmiş değildi. Buna rağmen batı cephesine ilk gönderilen kuvvetlerin kumandanlarından olan Türkistan genel valisi General

Samsonof cepheye gitmek üzere memleketten ayrılırken memleketin ileri gelenlerini davet ederek kendilerine veda mahiyetinde bir nutuk irad etmişti. O, bu nutkunda kendisinin Türklere karşı harbetmek, Türkleri mağlûp dahi etmek için gitmekte olduğunu söylemiş ve ahaliye karşı da bir takım tehditkâr sözler savurmuştu.

Hiç uygun ve tesirli olmayan bu nutkunu bitirdikten sonra vagonuna binmek isterken Generalin kılıcı yere düşüyor. Hadiseyi seyreden halk da bunu kendi dilekleri için bir fâli hayır addediyor. Demek açık söylenmeyen bu duyguları Rus idaresi de seziyor ve biliyordu.

Birinci Cihan Harbi başlarken memleketimiz o harbin çıkış ve gidişile maddeten ilgili olacak durumda değildi. Fakat cemaatimiz o harbin neticesinden bir çok şeyler umuyordu. Duygu ve düşüncesile onun neticesile pek yakından ilgileniyordu. Bizler o zaman pek genç yaşında çocuklar idik. Ben hayatımın ilk sinema seyirciliğini bu tarihi hadise ile ilgili bir şekilde idrak ediyorum... Taşkent'deki meşhur Kalizey Tiyatrosu binası hıncahınç dolmuştu. Zamanının genel valisi locasında oturuyordu. Işıklar söndü. Beyaz perdede bir takım resimler gözükmeye başladı. Bütün Avrupa memleketlerinin seferberliğe başlamış olduklarını belirten geçit resimleri gösteriliyordu. Rusyadan başlamak üzere sıra ile bir çok memleketlerin resmi geçidinden parçalar gösterildi. Bu meyanda sıra Türk Ordusuna gelmişti. Başta sancak olmak üzere bir süvari alayı gözükmeye başlayınca

koca binayı dolduran ahali hep birden ayağa kalktı. Hadise o kadar muazzam ve tesirli idi ki, arada sayısı az olmayan Ruslar da bu umumî akışa katılıp ayağa kalkmışlardı. Bu hadiseyi locasından seyreden genel vali derhal binayı terk etti ve ertesi gün film de gösterilmedi.

Türkistanlılar 1905 inkılâbı ve onu takip eden hadiselerden kendi durumlarındaki zayıf tarafı seziyorlardı. Onun için de Türkistan münevverleri fırsat buldukça Türkistanlıların askeri hizmete alınması hususunda talebde bulunmaktan geri durmuyor ve her defasında red cevabı alıyorlardı. Parlamen kürsüsü münakaşa mevzuu haline gelmiş olan bu meseleye dair izahat vermek mecburiyetinde kalan harbiye nazırı General Suhamlinov «Türkistanlıları modern harp tekniğine alıştırmamanın Rusya menafiine aykırı olacağını» söylemekle baklayı ağzından çıkarmış oldu. Bu cihet böyle iken harp hadisatının inkişafı karşısında Türkistanlıların durumu Rusya için endişe verici bir şekil almıştı. Bu endişe verici durumu bertaraf edecek çare olarak Türkistanda geniş bir seferberlik ilân etmek ve faaliyet imkânına malik olan yaşlardaki bütün Türkistanlıları seferber etmek ve talimsiz, silâhsız olarak cepheye sevk etmek tedbiri düşünüldü.

Âni olarak çıkarılan bir Çar fermanı ile 25 kur'anın birden seferber edildiği halk için ilân edildi. Bu hadise çeşitli âmillerin tesirile halk ruhunda birikmiş olan elektriğin patlaması için en uygun bir sebep sayılabilirdi. Nitekim âni olarak patlayan 1916 senesi

ayaklanma hâdisesi bir şimşek süratle bütün memlekete yayıldı.

1916 senesi hadisesi Türkistanın yakın tarihinde bir çok bakımlardan incelenmesi gereken bir olaydır ki, biz burada bu meselenin tafsilâtına girişecek değiliz. Yalnız şu kadarını da belirtmeden geçemeyiz ki, Çarlık Rusyası o hadise ile bağlılıkta Türkistanda emsalsiz denilecek kanlı sahneler yaratmıştır. Bu fecaat sahnelerinin canlı müşahitlerinden biri bugün kendi mukadderatlarına sahip olmak isteyen Gayri Rus milletlere Rusya esaretini telkin etmeyi vazife edinmiş olan M. Kerenski'dir. O zaman bu hâdiseyi tetkik ve teftiş için gönderilen ve parlamen heyetinin reisi olan Kerenski her biri bir harâbeye çevrilmiş olan şehir, kasaba ve köylerden bir çoklarını ziyaret etmiş ve gördüğü sahneler karşısındaki duygularını da ifade etmiş bulunmaktadır.

Çarlık rejimi çöktüğü zaman Türkistandaki ayaklanma hadisesi çoktan yetişmiş olduğu halde General Kaufmann'ın idare ettiği tenkil terörü devam ediyordu. Yüzbinlerce Türkistanlının hayatına mal olan bu zulüm sahnelerinin şubat inkılâbı ile sona ereceğini ve kendinin de insanca yaşamağa hak kazanacağını uman Türkistan halkı bu ümidinin de boşa çıktığını geçici hükûmetin son şefi Kerenski'nin ağzından öğrenmişti. Emperyalist Rusya mefhumuna dört elle sarılmış olan geçici hükûmetçi Ruslar kendi ellerile Bolşevizmin muvaffakiyeti zeminini hazırlamış oldular...

Rusya'da iktidarı kolayca ele geçirmiş olan Bolşevikler de aynı Rus

emperyalizmini devam ettirme yoluna girmekte gecikmediler. Böylece başlayan yeni Rus emperyalizmi rejimi tekrar boyunduruğu altına sokmuş olduğu bütün gayri Rus memleketlerle birlikte Türkistanda da yeni usul sömürgecilik tatbikatına koyıldular. Türkistanlılar da ikinci bir fırsatın zuhurunu beklemek zorunda kaldılar. İstismar ve terör o kadar şiddetli idi ki, milyonların hayatına mal olduğu gibi çeşitli reaksiyonlar da doğuruyordu.

Türkistanlıların durumundan kendini emniyette göremeyen Sovyet Rusya o memlekette muhtelif tarihlerde muazzam ölçüde sun'î açlık hadiseleri yaratmak suretile yüzbinlerce ahaliyi kırdı ve öldürdü. Bu hadiselere işaret eden bir Bolşevik yazarı (Turar Rızkul): «Bu açlıklarla ilikleri kurutulan halk tok olsaydı yalnız rejimimizi değil, rejimin sığındığı binalarda da taş üstünde taş bırakmazdı» diyor...

1932 de yaratılan açlık hadisesini mahallinde müşahede ve tetkik etmiş olan Alman âlimi Prof. Dr. Auhagen bir mektubunda, Kazakistan'da açlık çeken halkın, geçen yolcu beygirlerinin bıraktığı tezeklere üşüşüklerini kendi gözleriyle görmüş olduğunu bildirmektedir.

Yeni rejim de eskisinin yolunu aynen takip ederek Türkistanlıları ikinci cihan harbi cephelerine sürmekte kendisi için bir selâmet yolu gördü.

Kitle halinde cepheye sürülen Türkistanlıların böyle bir yabancı rejim için canla ve başla savaşacaklarını düşünmeyen Sovyet Rus rejimi bir takım zecrî tedbirlerle onları cepheye sevk ediyor ve bu suretle de telef olur-

larsa Türkistan'daki Rus hâkimiyetinin kuvvetleneceğini zannediyordu. Kitleler halinde Almanlara esir düşen Türkistanlılar onların verdiği sîâhlarla Sovyet Rusyaya karşı savaşa katılmak suretile hakiki hissiyatlarını belirtmiş oldular. Fakat iki cephede bir birine karşı harp etmek mecburiyetinde bulunan Türkistan gençlerinin uğradığı zayıat da o nisbette çok oluyordu. Bu sefer de Almanların galebesine bağlanan ümitlerin boşa çıkması gibi bir talihsizlikle karşılaştılar.

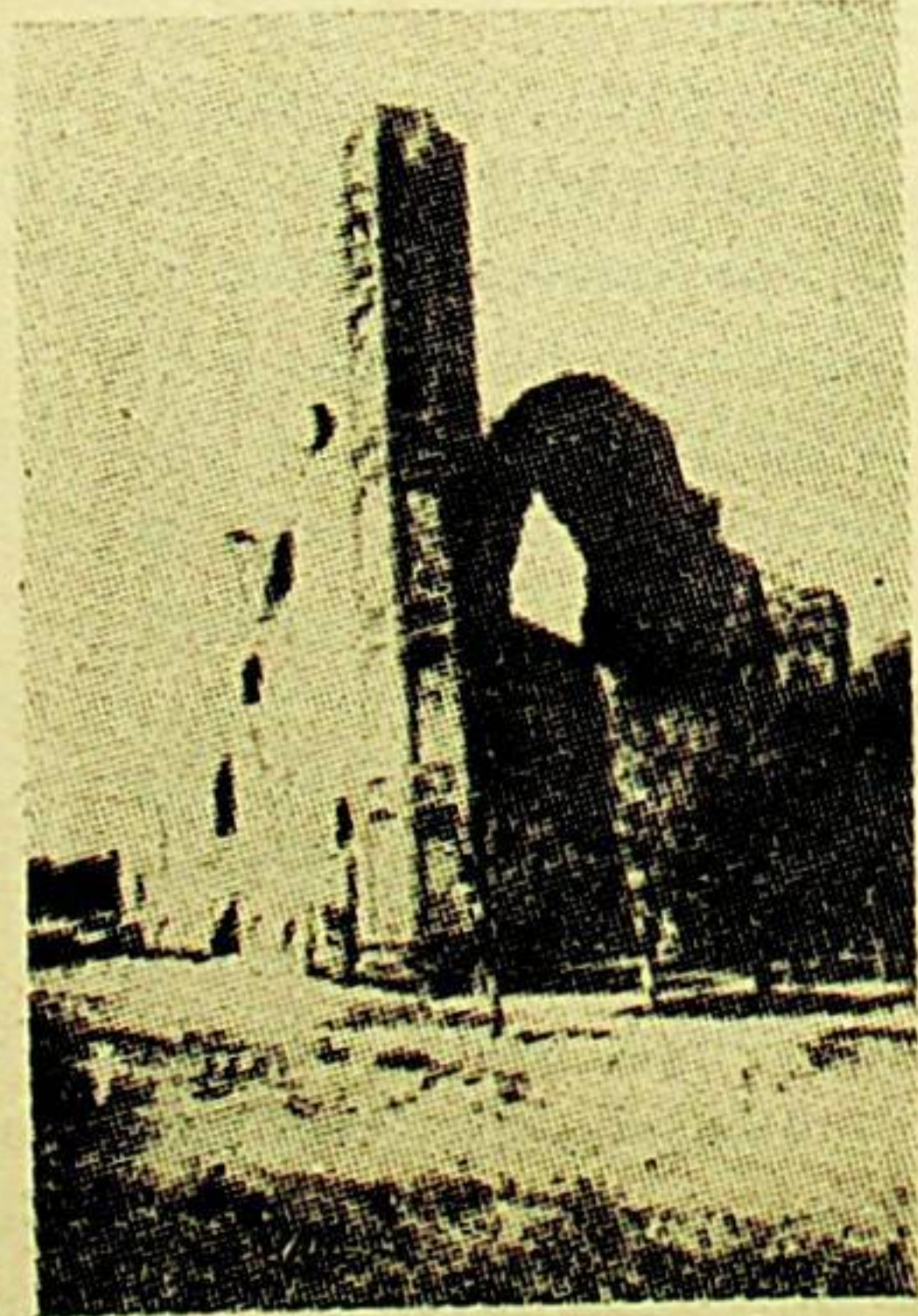
Tabiatile Nazi Almanyasının galebesi halinde Türkistanlıların ümidinin ne dereceye kadar tahakkuk imkânı bulacağı hususu da ayrıca bir tetkik mevzuudur.

Nazi Almanyası cephesinin çökmesile o cephede çarpışan Türkistanlıların durumu son derece büyük vahâmet kesbediyordu. Bir kısım lejyoner-

ler kendileri için emniyetli bir tedbir mülâhazasile batılı müttefik makamlarına teslim oldular. Fakat o zavallılar sığındıkları mercilerin kendilerini Sovyet Rusyayı tatmin edecekleri ümidile, onlara teslim etmek gibi gayrı insani bir yola gideceklerini katiyen tahmin edemediler. Bu suretle de hayli Türkistanlının kurban gitmiş olduğunu esfle müşahede etmiş oluyoruz...

Bu kadar hadiseleri gördükten ve milyonlarca evlâdını kurban verdikten sonra, bugün, Türkistanlıları tekrar bir fırsat doğacak ümidile baş başa görüyoruz. Çok pahalıya mal olmuş olan bu ibret verici hadiselerden istikbale matûf duygu, düşünce ve faaliyetlerimiz hesabına müsbet kıymetler elde edebilmemiz her şeyden evvel onları tartarak ölçmesini öğrenmiş olmamıza bağlıdır.

Yandaki resim, Semerkant'da Bibi hanım harabesini göstermektedir.

TÜRKİSTAN ÜLKESİ

Yazan: Dr. Naimcan AŞURBAY

«Türkistan» denilince bazıları; tarihe karışmış, dünya ile alâkası olmayan unutulmuş bir diyar, kenarda kalmış başka bir âlem; bazıları da Rus istilâsından sonra müstevliler tarafından kurulan ve «Türkistan Umum Valiliği» adı verilen idarî bir teşkilât sahâsı hududuna sığışan bir ülke telâkki etmektedirler. Bir takım kimseler de; Türkistanı Doğu ve Batı diye ayırmaktan başka Sirderya'nın cenubunu ayrı ve Sirderya ile Amuderya arasında «Maveraünnehr» sığıştırmak ve Sirderyanın Kuzeyini tamamen ayrı bir topluluk diye göstermek isterler. Hattâ o kadar ileriye gidenler vardır ki; bugün bütün dünyaca kabul edilmiş olan «Türkistan» isminin mana ve mefhumunu değiştirmek ve bu suretle Sovyetlerin «Türk» ismi anılmasını diye «Orta Asya» kelimesiyle adlandırmayı, bilerek veya bilmiyerek, desteklemeye ve kendilerince yeni isimler vermeğe yeltenmektedirler.

«Türkistan» kelimesi «Türklerle meskûn» veya «Türk Yurdu» demektir. Tarih boyunca muhtelif milletlerin yurtları birçok isim değiştirmiştir. Birçok istilâlara ve dahili kargaşalıklara sahne olan yerlerde bu gibi isim değiştirmelerine çok rastlanmaktadır. Bir bilgin de Türkistan kelimesinin 14 üncü asır sonlarında Aksak Timur tarafından, Taşkendin Kuzeyindeki, Türkistan şehrine Büyük İslâm ve Türk Mutasavvıfı Şeyh Ahmedî Yesevî namına Bü-

yük Cami ve Türbe inşa ettirildikten sonra taammum ettiğini yazar.

Çok eski bir tarihe malik ve şanlı bir medeniyet merkezi olan Türkistan'da Milâttan 8250 sene evvel eski kültür emareleri bulunduğu ve Milâttan önce 1292 senesinde ziraatın çok ilerde olduğu ve sulama teknik ve sisteminin çok inkişaf ettiği, demir sanayi ile silâh dökümhaneleri mevcut olduğu bugün malûm bir hakikattir. Bu ülke, tarih boyunca bir çok istilâlara, kargaşalıklara ve dolayısıyla muhacret ve nüfus hareketlerine maruz kalmıştır. Sonraları Karahanlılar devrinde (840 — 1212) ilk İslâm Türk Devleti olarak 372 sene (Doğu ve Batı) Türkistanı içine alarak yekvucut bir devlet gibi yaşadı. Karahanlılar devleti sona erince yine birçok istilâ ve dahili kargaşalıklar başladı. Arada bazı kalkınmalar olmakla beraber Büyük Timur devrinde bu ülke yine toparlandı ve Hazer Denizinden Çin sedlerine, Hindistandan Akdenize ve Basra Körfezinden Rusya içerlerine kadar büyük bir devlet olarak yaşadı. Timur'un vefatından sonra yine dahili mücadeleler ve kargaşalıklar başladı. Bu ülke birçok Hanlıklar, Beylikler ve Emirliklere bölündü. Bu ülke'de yaşayan halk aynı millet, aynı din ve aynı geleneğe malik olduğu halde bir bayrak altında toplanmış müttehit ve mütesanit bir millet olmak ve yekvucut bir devlet kurmaktan uzaktı.

Bu Hükümdarlar karşısındaki düşmanı görmeden birbirleriyle savaşmaktan çekinmediler. XVIII inci asır başlarında Çin istilâsına uğrayan Türkistanın doğusu anavatandan ayrıldı. Bu yetmiyormuş gibi XIX uncu asım sonlarına doğru da Türkistanın batısı Rus istilâsına uğradı. Bu suretle iki parçaya bölünen «Türkistan» ın Çinliler tarafından istilâ edilen bölgesine «Çin Türkistanı» ve «Doğu Türkistan» veya «Şinkiyen»; Ruslar tarafından istilâ edilen bölgesine de «Rus Türkistanı» veya «Batı Türkistan» ismi verilmeğe başlandı. Nihayet 1949 da Türkistanın Doğu Bölgesi de kızılların istilâsına girmekle yüce Türkistan (Batı ve Doğu) tamamıyla kızılların eline geçmiş oldu. Tıpkı İkinci Genel Savaşta mağlûp düşen Almanya'nın ikiye bölünmesi gibi. Avrupa muvazenesinde büyük rol oynayan Almanya 1945 den beri Doğu ve Batı olarak ikiye parçalandı ve «Doğu Almanya» kızılların istilâsına geçti. «Batı Almanya» da bir kaç sene istilâ altında kaldıktan sonra istiklâline kavuşabildi. Bununla «Doğu Almanya» da yaşayan Almanlarla «Batı Almanyada» bulunan Almanları birbirinden ayrı millet olarak kabul etmek büyük bir hatâ olduğu gibi «Batı Türkistan» ve «Doğu Türkistan» da yaşayan aynı lisan, aynı gelenek, aynı tarih ve aynı dine sahip bir milleti birbirinden ayrı görmek te en büyük hatâdır.

Tarihî, coğrafî, etnoğrafî ve geopolitik bakımlardan Türkistan batıdan doğuya Hazer denizinin doğu sahilinden

Çin seddine ve Moğolistan hududuna; Güneyden Kuzeye de İran ve Afganistan hudutlarından Siberya ortalarına kadar 5.733.800 kilometre karelik geniş sahayı kaplıyan bir ülkedir. Türkistan yüzölçümü itibarile, Rusya hariç olmak üzere, Avrupa kıtasından biraz büyük, Türkiyeden yedi misli ve Mısır'dan altı misline yakın büyük ve Avustralya kıtasının dörtte üçü büyüklüğünde bir sahayı işgal etmektedir. Bu geniş ülkenin tabii durumları icabı olarak husule gelen bozkırlar, stepler ve kum çöllerinin yüzölçümü 1,5 milyon kilometre kare tahmin edilmektedir ki, bu genişlik İran'ın, yüzölçümüne yakındır. Türkistanda Türk soyundan olan bir halk kitlesi yaşamaktadır. Bütün tarih boyunca Çin seddine, Hindistana, Akdeniz, Afrika ve Avrupa içerlerine kadar yürüyüp büyük kahramanlıklar gösteren bir millete mensup olan bu Türk Toplulukları - Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygur ve Tarancılar - dil, tarih, gelenek, kültür itibarile Türk ve din itibarile de İslâmdırlar. Bu muazzam kitle arasında bazı azınlıklar varsa da onlar da temessül edilmiş durumdadırlar.

Bir devletin hudutları içinde yaşayan nüfusun muhtelif ve çeşitli ırk ve milletlerden teşekkül etmesi, bilhassa esir düşmüş bu milletlerin, müstevli kuvvetten daha büyük bir tarihe, kuvvetli bir kültüre malik olması ve milli şuuruna bağlı bulunması müstevli bir devlet için daima endişeyi mucip olan tehlikeli bir dava olarak gelmiştir. Nitekim, Sovyet Rusya hudutları içinde gayrı Rus Milletler arasında Türkistan Türkleri müstevli kuvvet için her za-

man korkunç bir mevzu olarak kalmıştır. Türkistan, istilâya uğradığında bu güne kadar devam edegelen zulm, işkence ve imha siyasetinin ve çeşitli mücadelele sisteminin amansız tatbik olunması nüfus mevcudu üzerinde menfi

tesirleri görülmüştür.

Türkistanın nüfusu hakkında Sovyet ve diğer muhtelif kaynaklardan alınan malûmat birbirini tutmamakla beraber bu hususta hakikata yakın bir rakam vermeğe çalışacağız.

TÜRKİSTAN'IN BUGÜNKÜ NÜFUSU (1)

Bölünen kukla cumhuriyetler:	Yüz ölçümü Klm2	Nüfus	Klm ² ye Nüfus kesafeti
Özbekistan	410.500	6.282.446	15,3
Türkmenistan	484.700	1.253.985	2,6
Kazakistan	2.734.700	6.145.937	2,2
Kırgızistan	201.600	1.459.301	7,2
Tacikistan	142.300	1.485.091	10,4
	3.973.800	16.626.760	4,1
Doğu Türkistan	1.760.000	8.000.000	4,4
TÜRKİSTAN Y e k û n	5.733.800	24.626.760	4,3

Bu tablonun tetkikinden anlaşılacağı veçhile Türkistanın batısında nüfus mevcudu Sovyet kaynaklarına göre (2) 16.626.760 ve Türkistanın Doğusundaki nüfus da (3) 8.000.000 kişiyi bulmaktadır ki umum Türkistandaki nüfusun 24.626.760 yani 25.000.000 a yakın olduğu görülür.

Umumiyetle istatistiklerde % 15 kadar tolerans kabul edilmekle beraber Türkistan halkının milletine ve dinine bağlı olması itibariyle yabancı bir

müstevli tarafından yapılan nüfus tahririnin ne dereceye kadar sıhhatli olacağı şüphelidir. Sovyet kaynaklarından alınan bu rakamların daha ziyade takribî ve tahminî olduğu kabul edilmelidir. Çünkü halkın öteden beri düşman bildiği ve kat'iyen itimat etmediği idareye nüfus mevcudunu sahih olarak bildirmediği tecrübe ile sabittir.

Türkistan'da devam eden bu kadar mezalim, Siberya'ya ve kamplara sürgün hâdiseleri ve en nihayet İkinci Genel Savaşta Türkistan gençlerinin cebirle askere alınmak ve cephelere sevkedilmeleri tabiatıyla nüfus hareketini ve muhacereti hızlandırmıştır ve memlekette kızıl müstemlekeciliğinin devamı ve Türkistan'da Rus iskân po-

(Devamı 26 da)

1 — Leitnbach, W. - Die Sowjet Union, Stuttgart 1950.

2 — Archives Politiques, Economiques et Sociales, Paris 1952.

3 — Buğra, M. E. - Doğu Türkistan, İstanbul 1952.

Türkistan Nasıl İstila Edildi?

III

Yazan: Y. T.

Geçen yazılarımızın birinde de işaret edildiği gibi Kazan (1552) ve Astırhan (1556) hanlıklarının Rus kuvvetleri tarafından istila edilmesile bir taraftan geniş Türkistan steplerine komşu olan Sibirya'ya diğer taraftan da Hazar denizi kıyılarına kadar olan geniş saha Rus nüfuzu ve Rus unsurunun yayılması için tamamile açılmış bulunuyordu.

Kendiliğinden pek nizam ve intizama ve böyle bir nizamın doğuracağı külfetlere katlanıp mesuliyetleri yüklenebilecek bir seviyeyi bulamayan olan Moskof halkı içindeki türlü tabakalar da muhitinde yeni doğup inkişaf etmeğe başlamış olan nizamın çerçevelerine sığmayarak o muhitten uzaklaşmağa ve kaçmağa fazla temayül gösteriyordu. Böylece adı geçen iki Hanlığın çökmesile açılan geniş sahalara Rus unsurunun serbestçe akması cereyanı başlamış oldu. Çeşitli zümreler halinde akışan bu gruplar arasında önceki yazılarda da hususiyetlerini belirtmeye çalıştığımız ve tam manâsiyle yağmagerlik, hırsızlık, katillik esasında hayat güdümü yapan «Serbest Kazaçi Cemaa ti) adını taşıyan bir zümre en mütebariz mevki işgal etmekte idi. Çünkü silâhli eşkiyalar halinde bulunan bu zümre aynı zamanda diğer zümrelere kılavuzluk ve himayecilik rolünü oynuyordu. Başlıca mahkeme, hapishane ve kanun kaçağı unsurlar-

dan biriken bu eşkiya zümresinin esas kaynağı Dniepr ve Don nehirleri havzaları olduğu ve asırlarca öncesinden beri o muhitleri kasıp kavura geldiği de malûmdur. Esas sanatları ve hayat kaynakları eşkiyalık, yağmagerlik olan «Serbest Kazaçiler», sanatları icabı, iyi binici ve mahir silâhşörlerdir. Bu Rus Kazaçileri için meşhur Rus müverrihi P i a t a n o v «Rusya Tarihi» adlı eserinde (s. 15): **Bunların karakteristik hususiyetleri evvelâ ziraati ve her türlü iktisadî yerleşikliği şuurlu olarak reddetmeleri, sâniyen hırsızlık ve yağmagerlik temayülleridir»** der. İşte size bir de Çarlık Rusyasının resmen neşretmiş olduğu bir jübley neşriyatı olan «Rus Asyası» adlı maruf eserin (s. 25) bu Kazaçiler ve onların Rus halkı zümresindeki yerine dair verilen malûmat; **«Bütün suçlarına, hırsızlık, yağmagerliklerine rağmen Kazaçiler Rus halkının steplerdeki savaşlarında ön saf muharipleri olarak bulunmuşlardır. Kazan'ın işgalinden sonra derhal Idil boyunda da bir serbest Kazaçi cemaati kurulmuştur. Onların pek sevdiği yer de Samara civarı olmuştur.»**

Fakat Idil'in büyük mıntıklar arası ulaştırmanın cereyan ettiği bir yol oluşu yağmager Kazaçilerin yerleşip taazzu ve inkişaf etmelerine imkân vermemiştir. Aynı zamanda arkalarından derhal nizam unsuru da oralara ulaşmıştır. Böylelikle şiddetli darbele-

re maruz kalan Kazaçi cemaati 1577 de iki güruha ayrılarak bir kısmı Kama nehri havzasında çalışan Stroganov'lara sığınmıştır. Diğer grup ise Hazar denizi kıyılarına ilerliyerek Yayık nehri mansabına yerleşmek suretile Yayık (sonradan Ural) Kazaçileri adite şöret bulmuştur. Bu Kazaçi cemaatlerinin himayesine dayanarak çalışan tüccar ve sanayicilerden Guryev adlı birisi tâ 1630 da bugün de aynı ismi taşıyan şehrin temelini attırmıştır.

Sibiryaya istikametini almış olan grup meşhur eşkiya sergerdesi Yermak (Ermak) in idaresinde bulunuyordu. İlk gelişinde Stroganov'lardan himaye görmüş olan kafile yine onların teşvikile ileri taraf açılıyor ve çok geçmeden Sibir Hanı Küçüm Han'ın kuvvetleriyle karşılaşılıyor. Uzun süren çekişmeler esnasında bir kerre 1583 de yapılan ânî bir baskın ile Küçük Han'ın payitahtı Yermak kuvvetleri tarafından işgal ediliyor ve Küçüm Han İrtiş havzasının ilerilerine çekiliyor. 1585 de Küçüm Hanı takip maksadile yola çıkan Yermak da yanındaki kuvvetlerle birlikte imha ediliyor...

İdil havzasından ayrıldıktan sonra Moskova ile her türlü münasebatı kesilmiş olan Yermak Küçüm Han kuvvetlerine karşı elde ettiği muvaffakiyetleri vesile ittihaz ederek Moskova'ya müracaatta bulunmuş ve orasının takdir, himaye ve takviyelerini de temin etmiş bulunuyordu.

Yermak'ın ölümünden sonra da uzayıp giden harpler Küçüm Han kuvvetlerini ve halkını bıktırmış, usandırmıştı. Kazaçiler ise kendi hareketlerini benimsemiş olan Moskofun takdir ve

takviyelerile maddeten ve manen kuvvetleniyordu. Küçüm Han'ın emrindeki kuvvetler gittikçe azalıyor, düşman da boyuna takviyeler alıyordu. Son muharebelerinin birinde Küçüm Han'ın emrinde ancak 500 kişilik bir kuvvet kalmıştı. Daha sonraları ise bu kadarını da toplayamadı.

Bu suretle ortaya çıkan talihin makûs tecellisi karşısında Küçüm Han Rus himayesini kabul etmek veya memleketinden uzaklaşarak mücadelesinin devamı yollarını aramak şıklarından birini seçmek mecburiyetinde bulunuyordu. Tabiatile kahraman bir soyun evlâdı sonu facialı olsa da şerefli olan yolu seçmekte tereddüt göstermedi.

XVII inci asırda Kazaçiler yalnız civar muhit için değil anakaynak Rusyanın kendisi için de korkunç sayılabilecek bir kuvvet haline geldiler. Bilhassa Don, Teren ve Yayık havzalarındaki merkezler her taraftan akıp gelmekte olan ipsiz serseri unsurla dolup taşıyordu. Onlar buralardaki yuvalarından bir yabanî arı âfeti gibi taşarak etraflarındaki iskân bölgelerine o cümleden İran'a ve Türkistan'ın içeri taraflarına akınlar yapıyor, masum insanları kesip, mamureleri yakıp yıkmak gibi faaliyetlerini gittikçe sıklaştırıyorlardı. Onlar kendilerini Moskova'ya karşı kafa tutacak kadar kuvvetli hissetmeye de başlamışlardı.

Stenka Razin ayaklanması (1670) de bu cesaret taşkınlığının bir tecellisinden ibaretti.

Yayık Kazaçilerinin Moskova karşısındaki durumunu yukarıda adı geçen «Rus Asyası» nda şu şekilde ifade

edilmiş buluyoruz: «Bir hırsızlık yığını olmasına rağmen Yayık Kazaçileri Moskova ile olan münasebetlerini kesmemişlerdir. Tâ 1591 senesinden itibaren Yayık Kazaçilerine Moskova devlet orduları hizmeti saflarında rastlıyoruz. Onlar yalnız istiklâllerini çok seviyorlardı.»

Bütün Kazaçilerin hakkile Moskof devletinin otoritesi altına girerek onun bir kuvvet unsuru haline gelmeleri ancak Deli Petro zamanında tahakkuk etmiştir.

Geçen yazımızda da işaret edildiği gibi batı ve kuzeydeki vaziyetini sağlamlaştırmış olan Moskof devleti artık Sibiryâ ve Orta Asya meselelerini esaslı olarak ele almak ve onu plânlaştırmak zamanının da gelmiş olduğu fikrinde idi. Bu tertip silsilesine dahil olarak Deli Petro tarafından Türkistan istikametinde yola çıkardığı ilk iki seferi heyetten hiç biri hedefine ulaşmamış olmakla beraber ilerideki harekâtın zeminini hazırlamak bakımından kıymetli işler başarmış olduğundan da şüphe yoktur.

Malûm olduğu veçhile Moskof'da altınlarıyla meşhur olan Doğu Türkistan'daki Yarkent'i hedef ittihaz eden albay Buchholz'un idaresindeki kıt'a Yamış gölü civarına vardığında on binden fazla sayıdaki Kalmuk-Cungar kuvvetlerle karşılaştı. Onlar tarafından sarılan Buchholz kuvvetleri yeni inşa etmiş oldukları sığınak kaleyi de tahrip ederek İrtiş yolu ile kaçmağa mecbur kaldı. 1714 - 1716 larda vuku bulan bu seferden dönüşte bu kuvvetler Omsk kalesini inşa ve iskân ettiler.

Deli Petro akîm kalmış olan bu

teşebbüsün tekrarlanması için 1719 da Lihavov adlı birisini memur etti. Bu seferki harekât önceki harekâtın temin etmiş olduğu bilgi ve görgünün tesiri altında daha ileri giderek Zaysan gölüne kadar ulaştı ve Ceditam (Semi-palat) ve Üst - Kamenogorsk kalelerini inşa etti. Ve daha ilerliyerek Yedisu Bölgesine sokulmak için yol aramağa koyulmasına da aşağıda temas edeceğimiz Kalmuk-Cungar'lar engel oldular. Diğer taraftan da Aral denizini istihdaf eden bir hareket plânı tasarlanıyordu. Yine Deli Petro'nun yetiştirmelerinden olup zamanının coğrafyacısı ve istatikçisi sayılan senat«üst. sekreteri» Kirillov bu tezin sahip ve müdafii idi. Bir taraftan o mıntıkanın Tatar- Başkurt ahalisi arasında kat'i sükûnetin ve Rusya hâkimiyetine karşı sadakatin temini, diğer taraftan da Türkistan steplerine nüfuz imkânının yaratılması işini bu plânın tahakkukuna bağlı tutan Kirillov Ok ırmağının kıyısında bir müstâhkem şehrin kurulması ve bu şehirle Aral denizi arasındaki bölgede 45 kasaba vücuda getirilmesini zarurî addediyordu. Bu plânın başlangıcı olarak 1742 de şimdiki yerinde istikrarını bulmuş olan Orenburg şehrinin ilk temeli aynı Kirillov tarafından 1735 de atılmıştır. 1744 de bir vilâyet merkezi haline getirilmiş olan Orenburg şehri Rusların bundan sonra Türkistan istikametinde yürütecekleri bütün harekâtın merkezi durumunu kazanmıştır.

Şurası da garip bir tecellidir ki, Türkistan'ın istilâsına matuf çeşitli Rus faaliyet, oyun ve entrikalarına sahne olmuş olan bu şehir bilâhare Türkis-

tan steplerinde Kazak-Kırgız Türkleri arasında beliren uyanış ve kurtuluş hareketlerinin de merkezi olmuştur. Türkistan millî davâsının birçok meselelerini ilk ortaya atan «K a z a k» gazetesi burada çıkmıştır. «B a h t s ı z C e m a l», «U y a n K a z a k» gibi inkılâpçı millî ruhu temsil eden edebî eserler de burada intişar etmiştir. İlk umum Kazak kongresi burada toplanmış olduğu gibi Türkistan'daki ilk muasır parti- Alaş da burada kurulmuştur.

Rus kuvvetleri için Sibiryâ istikametinden yayılma ve ilerleme ne kadar kolay olmuşsa Yayık-Hazar istikametinden yapılan teşebbüsler de o nisbette müşkülâtlı olmuştur. Buralarda susuz kum çölleri de çölün sâkinlerine çok iyi yardımcılık ediyordu. Hattâ mukavemetin bazı hususlarında bu sahralar çok daha müsait rol oynuyorlardı.

Deli Petro'nun seferî heyetlerinden ikincisi Prens Bekoviç Çerkesski'nin kumandasında olarak 1716 da Astırhan'dan Hazar kıyısına harekete geçmişti. O Kızılsu mevkiine varıncaya kadar birkaç yerde müstâhkem mevkieler inşa ettirdi. Buralara silâhlı Kazak bekçileri yerleştirdi. Bu suretle arkasını sağlamlaştırdıktan sonra yâni 1717 de 6000 kişilik bir kuvvetle Hive istikametinde yola çıktı. Bu sergüzeştin ne gibi feci bir âkıbete maruz kalmış olduğu herkesin malûmudur. Meselenin daha az malûm olan tarafı ise Rusların bu acı tecrübeden kendileri için çıkardıkları hükümdür. Bu çöllerin, sâkinlerinden çok daha korkulu ve tehlikeli düşman olduğunu itiraf eden Ruslar buralarda çok ihtiyatlı ve

tedbirli olarak hareket edilmesi gerektiğini tekiden kayd ederler. Yine bu devreye rastlıyan diğer bir hadise de Türkistanlıların zaten iyi durumda olmayan işlerini biraz da karıştırmış ve düşmana aradığı uygun zemini hazırlamıştır. Bu da 16 ıncı asırda belirerek asıl 17 inci asırda parlayan ve 18 inci asrın ortalarına doğru Çinliler tarafından mağlûp ve imha edilen Kalmuk-Cungar Oyrat hareketleridir. Türkistan'ın büyük bir kısmını işgal eden bu kuvvet muhtelif istikametten ilerlemekte olan Rus kuvvetleriyle de temasa gelerek onları uzunca bir zaman için duraklamağa mecbur bırakmıştır. İlk bakışta bu Cungarya harekâtı Rus harekâtının inkişafına engel olmuş gibi gözükmekte ise de hakikatte ona hizmet etmiştir. Bu hadise sebeble duraklamak mecburiyetinde bulunan Rus hareketleri işgal etmiş oldukları bölgelerde vaziyetlerini tahkim etmek hususunda kıymetli işler başarmışlardır. Her şeyden sarfı nazar edilse bile yalnız Orenburg-Omsk müstâhkem mevkileri arasındaki hat üzerinde büyük-küçük çaylarda (yerlerde) müteaddit müstâhkem mevkielerin, bekçi noktalarının inşa ettirilmesi ve buralarına 3-4 bin kişilik silâhlı bekçi kuvvetinin yerleştirilmiş olması kendisi için büyük bir muvaffakiyet sayılmalıdır.

Bir defasında Kalmuklar, steplerde kendilerine benzer bir hayat yaşayan Kazak-Kırgızları, kendilerinin rollerini iyi bir surette oynamaya uygun bir namzet olacağını düşünerek, bunları asıl rakip addetmişler ve üzerlerine hücum ederek bunları imhaya çalışmışlardır. Bu devrede Kazak-Kırgız

Türkleri arasından Rus himayesine sığınma vakalarının çokça görülmüş olması da ancak bu şekilde izah olunabilir. Nitekim, Rus kaynaklarına göre, Kazak-Kırgızlar Kalmuk-Cungar istilâsı kalkınca Rus idaresine karşı durumlarını değiştirmişler ve onlara sert sert bakmağa başlamışlardır. Rus idaresine karşı ayaklanma hâdiseleri de bilhassa bu devreye rastlar...

17 inci asrın sonu ile 18 inci asrın başı Başkurt ayaklanmalarının Rusları uğraştırdığı bir zamandır.

Ruslar idareleri altına geçirmiş oldukları Türk unsurları arasında birleşme oluvermesinden pek çok endişe ederler ve bu hadiseden ışıktan çekinen yarasa gibi korkarlar, onun için de daimâ bu kavimler arasında türlü vesilelerle soğukluk, düşmanlık tohumları serpmeye çalışagelmektefer. Bu hadisede de aynı rolü ve aynı entrikayı üstadâne bir şekilde oynadılar. Arazi-sini Rus muhaciri-Kazaçilerine vermek üzere gasbettikleri Kırgız-Kazak uruğlarını, ayaklanan Başkurlara aid yerlere yerleştirmeye çalıştılar.

Son derece ihtiyatlı ve uyanık olarak hareket eden Ruslar steplerde Kazak-Kırgız Türklerini çok tehlikeli bir düşman telâkki ettiklerini de asla gizlemezler. Fakat onlar Kazak-Kırgızların ve umumiyetle Türkistanlıların ittifaksızlıkları ve birbirleri üzerine çullanmadan usanmayışlarını kendileri için büyük bir talih eseri saydıklarını da itiraf ederler.

Hülâsa 18 inci asrın sonlarında, 19 uncu asrın başlarında Türkistan steplerini dolduran Kazak-Kırgız Türklerinin büyük bir kısmı bir biri ardından Rus esâretine düşmüş ve bu âkıbeti kendilerine yediremeyenler de Doğu Türkistana ve Batı Türkistanın o zamana kadar istilâyâ uğramamış olan Hanlıkları bölgelerine sığınmış bulunuyorlardı.

Çinlilerle yaptıkları bir savaşta mağlûp ve imha edilen Cungarlar meselesi kalkınca Ruslar zemini daha uygun bir durumda buldukları gibi kendilerini de daha sağlam adımlar atabilecek durumda hissediyorlardı. Steplerden Yedisu mıntikasına sarkan İstilâcı kuvvet Almata müstahkem mevkiini (1854) inşa ve iskân ettikten, diğer istikametten de Aral denizi kıyılarına yerleştikten (1847) sonra ileri hareketlerini hazırlamak üzere Aral denizine ve ona dökülen memleketin iki şahdamarı Amuderya ve Sirderya'ya motorlu ve silâhlı vasıtalar indirmek ve bu mecralardan ilerlemek için hazırlıklarını yaparken Türkistan Hanlarının birbirleriyle didişmelerine devam ettikleri, hattâ kendi aralarındaki didişmelerde rakiplerini yenebilmek için umumî düşmanları ile, hepsine toptan kasdetmiş olan kuvvetle işbirliğine kadar gittikleri görülüyordu. Bu muhteris gafilleri uyandırmak için ne içeride kopan feryatlar ve ne de dışarıdan gelmekte olan ikazlar kifayet ediyordu.

TÜRKİSTAN'DA CEDİD MATBUATI

II (1)

Yazan: Dr. A. OKTAY

Pek kısa bir zaman içinde üç bine yakın müşteri kazanmış olan Münevver Kaarı'nın «Hurşid» i Rus hükûmeti tarafından kapatılır kapatılmaz bu gazete çevresine toplanan ceditçi yazarlar Abdullah Evlâni namına müsaadesi alınmış olan «Şöhret» adlı gazeteyi çıkarmağa teşebbüs ettiler. Makalemizin geçen sayıda basılan kısmında belirtildiği gibi «Şöhret» in ruhsat tezkeresi, ihtiyatlı davranılarak, daha evvelden alınmış bulunuyordu. Bununla beraber bu gazeteyi dünya yüzüne çıkarmak işi Taşkent gençlerini, Münevver Kaarı başta olmak üzere, tam üç ay uğraştırdı. Nihayet 1907 nci yılın I inci aralığında Taşkent'de «Şöhret» in ilk sayısı çıkabildi. Hakikatta «Hurşid» in devamı sayılan bu gazete, onun mesleğini takip etmiş ve dili-implâsı bakımından da «Hurşid» i aksettirmiştir. Kendi sözleriyle «haftada bir, tezden iki meretebe çıkaturgan millî, edebî, fennî, maşî ve siyasî gazete-i Türkiye'dir». Pek yakında haftada iki defa çıkması için çalışılan bu gazete uzun yaşamadı ve ancak ikibuçuk ay kadar devam ederek 10 uncu sayısı çıktıktan sonra Rus hükûmeti tarafından kapatıldı. «Şöhret» gazetesi de halk tarafından pek sevilerek okunurdu. Bu gazete «Hurşid» müşterilerine dağıtılmıştır.

«Terakkî» ve «Hurşid» gibi «Şöhret» de halkın öğretimine, eğitimine ve aydınlatılmasına çalışmış ve Türkistan'dan Rusya, Mısır ve İstanbul'a talebeler yollamak hususunda, o zamanki «Ahranka» nın gözüne batmıyacak şekil ve tarzda, teşvik ve tergibde bulunmuştur. Rusya'ya gidecek Türkistanlı talebelerin devlet ve hükûmet işlerine yarayacak bilgilere sahip olacakları, Mısır ve İstanbul'a gideceklerin ise dinî, uhrevî ilimlere vâkıf ve medenî-zamanî görüşlere sahip olarak yetişecekleri ileri sürülürdü.

Türkistan ceditçilerinin ileri gelenlerinden Semerkandlı Mahmud hocca Behbudî «Şöhret» in 9 uncu sayısında basılmış olan açık imzalı bir yazısında, Mısır'da tahsil edip Türkistan'a dönecek «zamanî-dinî âlimlerimiz» le Petersburg'da okuyup memleketimize avdet edecek «zamanî-dünyevî âlimlerimiz» in «din ve milletimizi dünya ve ahrette abâd etmeğe sebep olacaklarını» yazmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

—...Petersburg'dağı tıbbiye, hukukiye, hikemiye, talimiye ve adliye mektebelerinde okuyanlarımız tabib,

(1) Bu makalenin ilk kısmı «Türkistan» in 5 inci sayısı, 19 . 24 sahifelerinde basılmıştır.

muallim, ehli hukuk ve hakim bolub devlet işlerige ve hükümet mansabları ga aralaşib bizge nefyetkürür. Özümüzden doktor, tabib, gimnazya muallimi ve advokat... bolsa yaman bolur mu? Eibette yahşı bolur. Bu ilimlerden okub yukarıda beyan bolgan padşahlık mansablarğa kirib, din, millet, vatan ve devletge hizmet kılmaknı şeriat aslâ men'i kılmaydır. Rusya zakonları hem kabul kılur» diye yazmıştı. Fakat bizim Mahmud hoca Behbudî'mizin Türkistan için «zamanî» yani muasır veya çağdaş âlimler yetişmesini kabul edeceğine inandığı Rusya «zakonları» (kanunları) tesirini göstermekte asla gecikmedi: «Şöhret» in 10 uncu sayısı «Ahranka» memurları tarafından yalnız toplatılmakla kalmadı, gazetenin kendisi de kapatıldı.

«Şöhret» de Abdullah Evlânî, Münevver Kaarı, Mahmudhoca Behbudî, Tursunhoca Hâmidhoca oğlularının değerli yazılarıyla Taşkentli Molla Kuşak (tehallusu «Miskin») in şiirlerine rastlarız. «Şöhret» de «Tançılar» dan (Kazan'da çıkan «Tan Yıldızı» ile «Tan Mecmuası») yazarlarını matbuatta ve halk ağzında «Tançılar» diye adlandırıldıkları Refik Sabir de çalışmıştır.

★

Taşkent baylarından (zenginlerinden) Seyid Kerimbay Seyid Azimbay'ın «Tüccar» adlı gazetesi de 1907 de Taşkent'de çıkmıştır. Bu gazeteyi Taşkentli Molla Haşim Damla idare etmiştir. «Tüccar» in mesleği ceditçi gençlerin hiç birini ilgilendirmemiştir. Onun için bu gazeteye fikri ve kalemi güçlü Türkistanlılar iştirak

etmemişlerdir. «Tüccar» in halk nazarından düşmesine sebep olan âmilin biri de bu gazetenin sahifelerini daha ziyade şahsi meselelere ayırmış olmasıdır. «Tüccar» in 36 sayısı çıkmıştır.

★

Türkistanlıların 1907 de çıkardıkları gazetelerden biri de «Kazak Gazeti» dir. Troitsk'de basılan «Kazak Gazeti» nin yalnız bir nüshası dünya yüzüne çıkmıştır. Nâşirleri Cetpisbay Andriye ile Eşmehmet Imambayoğlu idiler.

★

Yazımızın geçen sayıda basılan kısmında 1870 de Taşkent'de çıkarılıp, 47 yıl devam etmiş olan «Türkistan Vilâyetinin Gazeti» ile 1894 de Akmolla'da neşredilen «Dala Vilâyeti Gazeti» namında resmî hükümet gazetesinden bahs edildiği hatırlardadır. Bu iki gazeteden sonra Türkistanlılar için neşredilen resmî hükümet gazetesinin üçüncüsü 1908 de Aşkabad'da Türkçe-Farsça olarak çıkarılan «Mecmuai Maverai Bahri Hazar» adlı haftalık gazetedir. Müessisi Seyid Mehdi Kasım'dır. «Mecmuai Maverai Bahri Hazar» in 15 sayısı çıkmıştır.

★

Daha evvelden, tâ «Hurşid» gazetesi çıktığı zaman, Ahmedcan Bektemir namına ruhsat tezkeresi alınmış olan «Az ya» gazetesinin ilk nüshası 1908 inci yılın 9 nisanında çıkmıştır. Bu gazeteyi «Şöhret» kapatılır kapatılmaz çıkarmak istedilerse de bir türlü muvaffak olamamış-

lardı. «A z y a» gazetesi kapatılan «Ş ö h r e t» in sermayesile çıkarılarak, daha ziyade «H u r ş i d» ile «Ş ö h r e t» in müşterilerine dağıtılmıştır. Rus hükûmeti Türkistan ceditçilerinin çıkardıkları gazeteleri sık sık kapatarak müsadere ettiğinden «A z y a» ya abone yazılanlar az oldu. Haf-tada iki defa çıkarılan «A z y a» dili, imlâsı ve mesleği itibariyle tıpkı «H u r ş i d» ve «Ş ö h r e t» e benzer ve adetâ bir birinin devamı ve başında Münevver Kaarı bulunan heyetin iş semeresidir. Tipografyada basılan ve diğer gazetelere nisbeten görünüşlü olan «A z y a» ile okuyucuları daha yakından tanıştırmak maksadıyla aşağıda iki örnek getiriyorum:

1... hemsayelerimiz bolğan Rus, Ermeni, Yahudi ve gayri milletlernin evlâdları ibtidaî, ruşdî, idadî ve âli, mekteb ve medreselerde... gımnazyâ, semnarya ve üniversitet gibi mükemmel mektebierde 9 ay riyazet çekib okuğan ilimlerini ve örgengen hünerlerini şul ayda umum huzurıda imtihan berib körsetmekde ve her kaysıları ilim için kılğan sa'yi gayretlerige mukabil umum tarafıdan mukâfetlerini almakdalar. Ama biznin evlâdlarımız...»

2- «... bukünlerde Taşkent hem şehir ve kışlaklarda, havalar yahşı, Ağaçlar; yeşil yapraklar, meyveler, çiçekler çıkarıb şehir içine güzellik kiritmekdeler. Bukünlerde yemişlerden çiye hem Viktorya cilekleri çıkdı...»

«Azya»da Şimal Türklerinin maruf yazarlarından Abdurreşid Kadı İbrahim Efendinin tebriki ile Türkçülük ve islâmcılığı öven makaleleri de var.

«Azya» nın ömrü «Hürşid» ve

«Şöhret»inkinden de kısadır. 6 ıncı sayısı çıkarken hükûmet tarafından müsadere edilmiş ve muharrirleri şiddetli takibat altına alınmışlardır.

«Azya kapatıldıktan sonra bu gazete çevresine toplanan ceditçilere hükûmet tarafından gazete çıkarmak müsaadesi verilmedi. Bu suretle Münevver Kaarı etrafındaki Taşkent gençleri uzunca zaman gazete işlerinden uzaklaştırıldılar ve kalem mücadelesinden de mahrum kıldılar. Çar hükûmetinin böyle ağır baskısı ve tedbiri neticesinde Türkistanlılar öz yurtlarında üç yıl gazete çıkaramadılar.

Meşhur Türk-Islâm düşmanı misyoner O s t r o u m o v'un muharrirliği altında çıkmakta olan hükûmetin resmî «Türkistan Vilâyetinin Gazeti» ise durmadan devam ettiyse de Türkistanlılar bu gazeteyi hem sevmezler hem de okumazlardı. Ceditçilerin gazetelerini okuyarak matbuata karşı hevesleri uyanan Türkistanlılar ise yüz, hattâ binlerce kilometre uzakta bulunan Orenburg, Kazan, Bahçesaray, Bakû, Tiflis gibi şehirlerde münteşir gazete ve mecmuaları okurlardı. Hattâ Mekke'den İstanbul üstünden yurtlarına dönen binlerce hacılarımız yorgan, yastık, geniş çapan (cübbe) ve kalın kuşakları arasına Türkiye gazeteleri sıkıştırarak gizlice Türkistana kadar getirirlerdi. Bu suretle gelen İstanbul gazeteleri parçalarını halkımız gözlerine ve yüzlerine sürerek okurdu.

Çarlık idaresinin Türkistan ceditçilerini şiddetli takibat altına alması, hattâ onlara bir aralık gazete çıkarma müsaadesi de vermemesi Münevver

Kaarı ve çevresine toplanan faal ceditçileri yıllarca kalem mücadelesinden mahrum bıraktı. Fakat Türkistanlılardan diğer bir grup çalışarak ve çabalayarak nihayet 1911 de biricik gazete için müsaade koparabildiler. «Kazağistan» adlı bu gazetenin ilk sayısı 1911 inci yılın mart ayında Hanordası'nda çıkmıştır. Sonra bu gazeteyi Ural kıyısındaki Ural şehrinde bastırılmışlardır. «Kazağistan» da uzun zaman yaşayamadı. Bu gazetenin rusça koşumçaları yani ilâvesi de vardı. «Kazağistan» gazetesinde Şahingerey Bükeyoğlu, B. Kulmakoglu, Batır Hayıriyazoglu, Mehmet Karas ve başkalarının yazılarına rastlarız.

1912 de ise bütün Türkistan'da yalnız iki gazete çıkmıştır:

Birincisi «Buharai Şerif», ikincisi «Turan» dır. Bunların ikisi de Buhara şehrinde çıkarılmıştı. Buhara'nın Islâm medeniyeti ve Islâm şarkındaki şerefi, yeri hepimize belli. Bazı Avrupalı seyyahlar haklı olarak Buharayı yüksek minareleri ve büyük kubbelerile geniş bir «Medrese Oımanı» na benzetirler. Burası vaktile Islâm dünyasının merkezi ve medeniyette zamanının Oxford'u sayılırdı. Buhara medreseleri de diğer Türk ülkelerinin medreseleri gibi, Fars ve Arab dillerinin Türk dünyasına yayılmasında mühim rol oynamıştır. Buradaki medreselerde okuyan talebelerin çoğunluğu Türkistanın her köşesinden gelen gençlerdi. Bunlar medrese tahsili ve medrese terbiyesi tesiri icabı ekseriya Türkçeden ziyade Farsça yazılan eserleri daha fazla ilgi ile okurlardı. İşte bu

cihet gözde tutularak, tahsilden sonra Türkistanın her tarafına dağılacak bu genç medreseliler zihnine islahat fikirlerini sokmak ve yerleştirmek maksadıyla Buhara'da çıkarılan «Buharai Şerif» Türkçe değil, Farsça olarak çıkarılmıştı. Bu suretle medreseliler arasında ceditçilik fikirlerinin mümkün olduğu kadar hızla yayılacağı düşünüldü. Fakat «Buharai Şerif» in Farsça oluşu Türkistanın Türkçü zümresile Türkistan dışındaki Türk matbuatını sevindirmemişti. Meselâ İstanbul'da çıkan «Türk Yurdu» mecmuası o zaman «Buharai Şerif» hakkında aşağıdaki sözleri yazmıştı:

«Bu hafta Buhara'da hurufat ile matbu bir gazeteyi de görerek pek sevindik. «Buharai Şerif» Buhara'nın mazisine lâyık bir istikbale namzed olduğunu gösterir ilk müjdecisidir. Müessis ve muharrirlerini samimî tebrik ederiz.

Lâkin biz halkı kâmilen Türk oğlu Türk olan Buharai Şerifin ilk gazetesinin Türk dilinde olmasını bekler ve isterdik; «Buharai Şerif» ise Farsî muharrerdir. Öz dilimize itibarsızlık, Türk dünyasının her tarafına yayılmış bir nuksan olduğu cihetle, muharrir kardeşlerimizi tahtieye dilimiz varmıyor. Ancak Türkistanlı Türklerin, yakın zamanda, Buhara'da çıkar Türkçe bir gazeteleri olmasına dua ile iktifa ediyoruz...» («Türk Yurdu» Birinci Cild, sayı 12. S. 376. İstanbul 1328).

1912 inci yılın mart ayında çıkmağa başlayan «Buharai Şerif» haftada iki defa çıkardı. Türkistan'da en
(Devamı 26 da)

(İKTİBAS)

(Aşağıdaki yazı İstanbul'da çıkan «Cumhuriyet» gazetesinin 21.9.1953 tarihli nüshasından haber mahiyetinde alınmıştır.)

“Amerikanın Sesi,, Dış Türk Programlarını Tatil Ediyor

Yazan: Reha Oğuz TÜRKKAN

New-York, eylül — Cumhuriyet'in 26 şubat 1952 günlü sayısında, okuyularına bir müjde vermiştim. Amerikan Hariciye Nezaretinin idaresindeki «Amerikanın Sesi» radyosu, üç yeni şube açmış ve Azerbaycan, Idil - Ural ve Türkistan türkçe lehçelerinde yayıma başlamıştı. O makalemde, bu kardeş Türk şubelerinin stüdyolarını ziyaretimi ve yaptığım mülâkatları nakletmiştim.

Bir buçuk senelik bir zaman geçti; Batı Avrupadan Amerikaya gelen mülteci Türklerle daha da kuvvetlenen bu programlar tam gelişme halindeyken, birden bire talik kararı bu bedbahtların üzerine matem gibi çöktü. Bu karar gereğince, 30 eylûlden itibaren, Rusyadaki Türklere hitab eden 3 şube kapatılacaktır.

Bildirildiğine göre, bu karar bütçe kesintileri sebebiyle verilmiştir. Bu suretle tatil edilen şubeler, yalnız bu üç Türk şubesi değildir. Fin, Ordu ve Hindu lisanlarında yapılan yayımlara da nihayet verilmektedir.

Hariciye Nezaretinden alınarak, «Amerikan Haberler Ofisi» namile kurulan yeni teşkilâta raptedilen «A.

merikanın Sesi» Radyosu, bu sene gane gayet dar bütçeyle faaliyete geçmektedir. Eisenhower'in, millî bütçeyi denkleştirme va'di bir taraftan, kongrenin ekonomi düşüncesiyle tahsisatları kırpa kırpa kuşa çevirmesi, öbür yandan, Amerikan hükûmetinin elindeki sarf parasını pek tahdid etmiştir.

Bütün bunlar malûm.

Fakat garib olan nokta başka. Kesintiden kurtulmuş şubelerin listesine bir göz atacak olursanız, orada Gürcü ve Ermeni propagandalarını hayretle görürsünüz. Hiç şüphesiz gönül ister ki Rus mahkûmu her milletin dilinde neşriyat yapılsın ve hürriyet dünyasının hakikati, Ermenilerle Gürcülere Tacik veya Votyaklara da duyurulabilen. Fakat bütçe darlığı sebebiyle bunun hepsi yapılamıyacak da bazısı ayıklanacaksa, göz kapalı yazıtura esasına göre seçme yapılamıyacağı da aşikârdır.

Amerikalıların, Fin, Ordu ve Hindu yayınlarını, «kapatılabilirler» meyanında niçin seçtiklerini bilmiyorum. Demir perdenin dışındaki bu milletlere yayım tâli derecede sayılmış o-

labilir. Fakat Rus mahkûmu milletler içinden sadece Türk gruplarının silinip atılmış olması garibdir. Ukrayna şubesi aynen muhafaza edilmiştir. Buna kim senin bir diyeceği olamaz. 34 milyon Ukraynalı, gerek nüfusça, gerekse Ruslara mukavemet zihniyeti bakımından tabiatile mühimdir. Fakat 35 milyon Sovyet esiri Türke, üç buçuk milyon Gürcü ile bir buçuk milyon Ermeninin tercih edilmiş olması şayanı hayrettir.

Bu karar henüz pek taze olduğu için işin aslını esaslı surette tahkika vakit bulamadım. Amerikanın Sesi idarecilerinden dün yaptığım bir iki soruşturma neticesinde şimdilik edindiğim intiba şu:

Böyle bir karar verilmiş olmasının baş sebebi Amerikan makamlarının bu mevzudaki cchaletidir. Rus mahkûmu Türkleri Amerikalılar pek az biliyor ve herhalde bilen bir çok Amerikalıya da, bu karar verilirken danışılmamış. Neticede Azerbaycan, Tatar ve Türkistan şubeleri «ufak ufak, ehemmiyetsiz kabilelerle uğraşan şubeler» addedilip tasfiyelerinde mahzur görülmemiş.

Rusların «ayır, buyur» siyaseti malûm: Her bir kabile, her bir lehçe hattâ şive farkı bir «millî ayrılık» mış gibi gösterilerek Türkler «Azerbaycan, Karaçay, Kazak, Kırgız; Özbek, Başkurt, Türkmen, Kazan...» ilh, gibi sözde muhtar cumhuriyetler halinde gruplara ayrılmış ve böyle bir düzine «millet» gibi ilân edilmiştir. Çarlar devrindenberi yapılagelen bu sun'î tasnif pek çok batılı müdekkikleri aldatmıştır. Hele coğrafya ve ecnebi

milletler bahsinde pek yaya olan Amerikalıların de aldanacağı belliydi. Esasen Rusyaya aid her türlü malûmat noksan, mütenakız ve şaşırtıcı olduğundan, Amerikalıların meçhul Azerileri, Tatarları, Özbekleri iyi tanımaları beklenemezdi. Onlarca, beheri birer, ikişer milyonluk ayrı dilli; ayrı itikadlı; bir sürü milletler Rus bozkırlarını kaplamış, Avrupanın bile ayrı ayrı milletlere bölünüşünü israf ve mantıksızlık sayan Amerikan zihniyeti, Azerbaycan milleti, Özbek milleti, Türkmen milleti... ilh, gibi bir, iki milyonluk milletlere ehemmiyet veremezdi.

Burada, biz Türklerin hatasına da işaret etmek doğru olur. Rus mahkûmu Türkler, Rus oyununa kapılarak çok kere kendilerini komşu kardeşlerinden ayrı saymış, kabile isimlerini neredeyse milliyet adı gibi ciddiye aldıkları olmuştur. Birinci Dünya Harbinden sonra Rus zincirini kırıp kurdukları cumhuriyetler, gene bu birleşmeyi yüzünden Kızılordu tarafından yeniden işgal edilince, Bolşeviklerin bölücü politikalarına rağmen vahdet fikri kuvvet salmıştır. Gerçi bu vahdet zihniyeti, gene de bütün Rus mahkûmu Türkler çapında olamamışsa da, hiç olmazsa üç büyük zümreye inmiştir. Azerbaycan, Türkistan ve Idil-Ural. Diğer kabile isimleri ve lehçe ayrılıkları —Türkler arasında tabii— unutulmağa çalışılmıştır. Amerikanın Sesi Radyosunda da, Türkiye şubesi hariç diğer Türkler bu üç zümreye göre şubelendirilmişlerdi. Maamafih bu da bir hataydı. Amerikalının nazarında 3—4 milyonluk bir Azeri «milleti»,

10—12 milyonluk Türkistan veya 6—7 milyonluk İdil - Ural «milletleri» ufak tefek şeyler sayılır. Bunu, Amerikan milletvekilleri ve senatörlerle geçen bahar yaptığım mülâkatlarda (Bak, Cumhuriyet, 7 Mayıs 1953) gayet sarîh olarak hissetmişim. Ve bu hususu buradaki Azeri, İdil - Urallı ve Türkistanlı arkadaşlara anlatmağa çalışmışım. Dünyaya ve Amerikalılara karşı, 35 milyonluk Rus mahkûmu bir Türk kütlesi olarak çıkıldığı takdirde işin ehemmiyeti artar. Azeri, Türkistanlı... ilh, gibi isim ve farkları Amerikalılara, kendi memleketlerindeki «Cenublu, Teksaslı... ilh.» gibi benzerleriyle anlatmak lâzımdır. Bilhassa «Türk» umumî isminin sihirli tesirinden istifade etmemek aptallık olur... Türk ismi dünyada hiç bir millete, hattâ Amerikalıya bile kaç asırdır yabancı değildir. Hele bugün, Amerikanın en iyi dostu Türkiye sayesinde «Türk» ismi büsbütün malûmdur. Bu umumî ismi kullanmayıp, hemen hemen hiç kimsenin bilmediği ve tanımadığı Azerbaycan, İdil - Ural ve Tür-

kistan isimleriyle tesir yapmaya kalkışmak, iğne ile kuyu kazmak gibi nafiledir. Neticede Amerikalı «meçhul, ufak ufak Asya kabileleri» diye düşünüp, 35 milyonluk Türk grupunu bir avuç Gürcü ve Ermeniden daha ehemmiyetsiz sayar ve —Amerikanın Sesi Radyosunda olduğu gibi— bir karar verileceği zaman, dış Türkleri (Türk olduklarını bile bilmeden) bir kalemde siler atar! Gürcü ve Ermeni ismi kadar değilse de, Azeri, Türkistan... v. s. isimlerinden çok daha malûmdur.

Üçüncü bir âmil de, Amerikada pek faal olan Beyaz Rusların ve Krenski grupu Rusların tesiri olabilir. Burada çıkan «Norodno» Rus gazetesinin bu kararı alkışlayışı manidardır.

Bu karar, hürriyet mücadelesi yolunda bir kayıptır. Fakat daha mühimmi, Amerikalıların davayı ve bunun önemini hiç bilmediklerini göstermek bakımından tehlikelidir. Bu aydınlatma işinde biz Türkiyeli Türklere de bir vazife payı düşmez mi?

Mustafa Çokay'ın Arşiv ve Kitapları

Yazan: Dr. A. OKTAY

Hayatı, eserleri, ilham ve bilgi kaynakları, fikri temayülleri hakkında henüz etraflı bir inceleme yapılmamış; hattâ eserleri tam olarak yayınlanmamış olan merhum Mustafa Çokay'ın arşiv ve kitapları muhakkak bütün Türkleri, bilhassa Türkistan münevverlerini yakından ilgilendirir. Böyle bir düşünce ve kanaat tesiri ile merhumun hâlâ Paris civarındaki Nogent'da oturan dul eşinden geçen ayın başlarında almış olduğum bir yazının okuyucularımız tarafından da okunması faydeli olacaktır.

2.8.53 tarihini taşıyan mektupta şöyle deniliyor:

«Değerli Oktay, size ve bütün Türkistanlılara, Mustafa Çokay Bey'in kütüphanesini ve arşivini Paris Üniversitesi Şark Dilleri Şubesine satmış olduğumu bildiriyorum.

Şark dillerini öğrenmek için Paris'e gelecek olanlar merhum Mustafa Çokay'ın kütüphanesinden ve arşivinden faydalanabileceklerdir.

Bana, bütün kitapların Mustafa Çokay'dan devrolunduğu kaydını (mühürünü) taşıyacağına ve bunlara hususî bir kısım ayrılacağına ve bu kısım üzerinde hem kendisinin hem de babasının resminin asılacağına, altında da «Muhtar Türkistanın İlk Reisi Mustafa Çokay oğlu 1917 - 1941» kelime

ve rakamları yazılı levhanın konacağına söz verdiler.

Size onun Almanca makalelerini yolluyorum. Bunlar arşivde Rusça olarak da mevcuttur. Bu makalelerin Almancasının sizi ve Tahiri sevindireceğini tahmin ediyorum. Şimdilik bu mektupla ikisini yolluyorum. Gelecek mektuplarla lâzım olacağını sandığım diğer yazıları yollayacağım. Siz neşriyatınızı artık:

Bibliothèque de l'École des Langues Orientales

2'rue de Lilla Paris

Archive de Turkestan

adresine yollarsınız. Hepinize iyilikler dilerim. (İmza)».

Yaşının hayli ilerlemesi ve geçen sene geçirmiş olduğu bir kaza neticesi ellerinin eskisi gibi çalışmamasından ve bazı formalitelerle iktisadî ve idarî tedbirlerin doğurmuş olduğu zorluklar yüzünden azıcık olsun kendisine devamlı olarak yardımda bulunmak imkânını elde edemediğimizden bilhassa son zamanlarda pek sıkıntılı hayat sürdüğünü yakından bildiğim merhumun refikasının yukarıdaki mektubunun şahsen bende uyandırmış olduğu teessür pek derindir ve bu teessürümü burada şöyle böyle sözlerle ifade edemeyeceğim de takdir edilmelidir.

Mustafa Çokay gibi emsaline her devirde az rastlanacak ayârda büyük bir millî mücadelecinin arşiv ve kütüphanesine başlayış tarihi ile kuruluşu da merakla araştırılacak önemli bir hizmet ve semereli bir iş olacaktır.

Türkistanın millî davâsı tarihini ilgi ve merakla araştırma yapacaklar için muhakkak mühim kaynak sayılan Mustafa Çokay'ın burada bahis konusu yapmakta olduğumuz - arşiv ve kütüphanesi merhumun Türkistan dışındaki yani muhaceretteki faaliyet ve mücadelesinin bir semeresidir. Bu faaliyet ve mücadele bilindiği gibi o zamanki müstakil millî Gürcistanın başkenti Tiflis'de başlar, İstanbul'da duraklar, fakat ufkunda daimâ bütün mücadeleciler için hürriyet havası esen Paris'de gelişir, Berlin, Varşova, Cenevre ve Londra gibi mühim merkezlerde girişilen teşebbüs ve gayretlerle tebellür ederek nihayet malûm şekil ve istikamette olgunlaşır.

Kütüphanesinin nasıl kurulmağa başladığını bir de Mustafa Çokay'ın kendisinden dinliyelim. M. Çokay, 1937 de, Rusyada «Türkoloji» yi kurmuş olan Alman Türkiyatçısı Wilhelm Radloff hakkında yazmış olduğu mühim ve uzunca bir makalesinin sonuna eklediği «Hâmiş» de aşağıdaki izahatı vermektedir:

Radloff'u arama; benim Radloff'un kitaplarını toplamamı hatırlattı.

1921 inci yılı Tiflis'de eski kitapçılarda Radloff'un «Türk Urûğları Halk Edebiyatı Numuneleri» ile yine müslüman şarkına dair birkaç nâdir kitaplarına rastlamış

ve son paramı vererek onları almıştım. O zaman Tiflis'de Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmeti mümessili olarak bulunan Kâzım Bey (sonra da İzmir valisi Kâzım Paşa, hâli hazırda Trakya'da Ordu Kumandanı) bu kitapları incelemek için vermemi rica etti. Ben de kitapları bu zatın evine yolladım. Birkaç hafta geçtikten sonra kitaplarımı istiyerek Kâzım Bey'e müracaat ettiğimde «Kitaplarımızı müstakbel Ankara Kütüphanesine sizler hediye olarak Ankara'ya yolladım» diye cevap verdi. Duyduğuma göre, «Ankara (Büyük Millet Meclisi) Kütüphanesinde Radloff'un kitapları varmış. Galiba, şu benim kitaplarım olsa gerek. Şimdilik beni ilgilendiren bir nokta bu kitapların kütüphanenin demirbaş defterine «Türkistanlı filân c a d a n h e d i y e» diye kaydedilip edilmediğidir...» («Yaş Türkistan», sayı 94; s. 37-38).

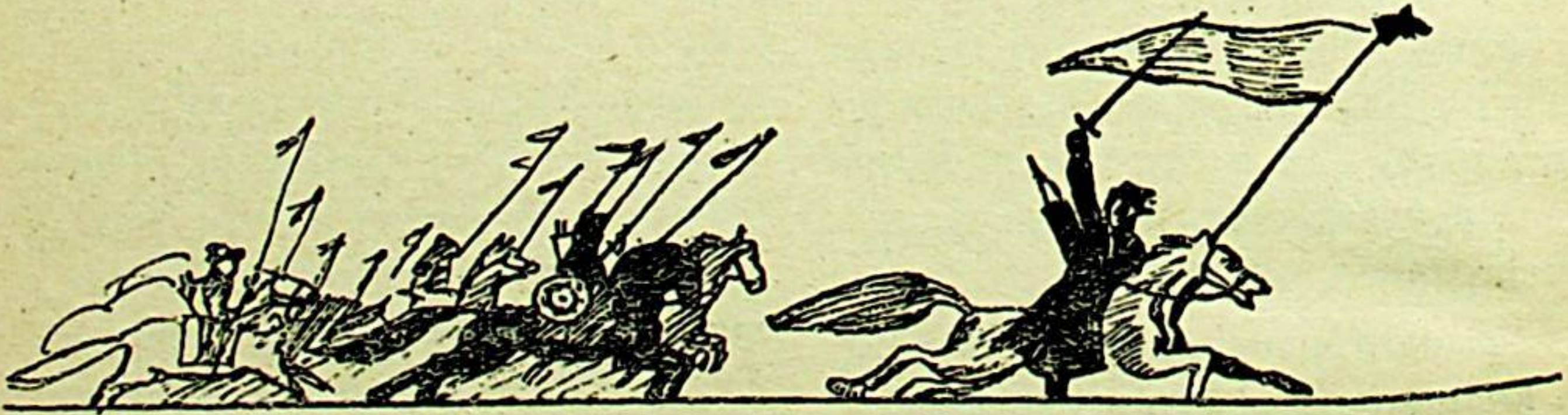
Okuması kadar okutmasını da seven Mustafa Çokay'ın bu samimiyetini bazan istismar edenler de görmüş ve bu suretle merhum gibi kitap heveslisinin bin türlü müşkülât ve zorluklara katlanarak topladığı eserlerden bir çoğu elden çıkmış ve tabir caizse aşırılmıştır. Asıl kayıp onun ölümünü müteakip ilk senelerde yani ikinci cihan harbinin çok kızıştığı yıllarda olmuştur. O zamanlar, artık temin ve tedariki pek güçleşen bazı kıymetli eserlerin; hattâ bazı mahrem evrakın türlü bahane ve vesilelerle merhumun kütüphanesinden, iş odasındaki raflardan ve yazı masası çekmecelerinden nasıl aşırıldığını da yetkili ve bizce inanılır

kaynaktan öğrenmiş bulunmaktayız. Hattâ bu mahrem evraktan bir kısmının Hamburg'a kadar götürüldüğüne dair elimizde bazı deliller dahi vardır.

Rahmetli M. Çokay'ın dul eşi (ben aziz Yenge diyeceğim) son zamana kadar büyük itina ile koruyup saklayabildiği kıymetli arşiv ve kitapları nihayet yukarıda bildirdiği şartlar dahilinde Paris Üniversitesi Şark Dilleri Şubesine mal ettirmiştir. Biz Yenge'nin hâiz bulunduğu tabii ve meşru hak ve yetkisini kullanarak kendiliğinden vermiş olduğu kararını zaman, zemin ve içinde bulunduğu sıkıntılı şeraiti göz önünde tutarak bu arada asla tenkid veya münakaşa etmek niyetinde değiliz. Hattâ kadıncağızın bu kararını gayri makul bulmamalıyız fikrindeyim.

Bizler hayatın hepimizce de acı sayılan seyrini ve türlü cinsden fecî cilvelerini görmüş, sezmiş ve yaşamış olan bir neslin evlâdıyız. Bizler davâ

ve fikir mücadelemizin anlaşılmaz sânilan bir çok muammasını çözen, fevkalâde sadelikler içinde onları bize cümle-cümle duyurmasını bilen bir kabiliyeti hâiz büyük mürşidini pek buhranlı bir anda kaybederek, onun naşini ana vatandan pek uzak bir yere - Berlin toprağına emanet etmek gibi acılara katlanan mağdur bir nesle mensup mücadelelerimiz.. Umalım ki, bir gün rahmetli Çokay'ın kemikleri öz Türkistanın mübarek bağına götürülmesi, arşivleriyle kitapları da öz yurdunun milli bir müessesesine mal edilmesi mümkün olsun. Hepimiz buna candan inanmalıyız. Bizim bugünkü en büyük emelimiz o mesud günün biran evvel gerçekleşmesi için zemin yaratmağa çalışmak ve aziz Türkistanımızı lâayık olduğu hürriyet ve istiklâline kavuşturmak yolunda girişilen mücadele izinden ve safından asla ayrılmamak olmalıdır.

Adanadaki Türkistanlılar Yardımlaşma Derneğinin Hayırlı Bir Teşebbüsü

Yazan: Ziyaeddin BABAKURBAN

Türkistan'dan ayrıldıktan sonra Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi komşu memleketlerde kalarak, nihayet Hükûmetimizin alıcenap müsaadesiyle Anavatana (Türkiye) kavuşan, Türkistan Türklerinin elele vererek çalışmaları ve yurda hayırlı, ümitli işler yapmaları beklenmekte olduğundan Anadolu'daki Derneğin son günlerde bu işe önayak olduğunu görmekteyiz.

Aldığımız habere göre; Şirin Anadolumuzun, heybetli Toros dağlarının eteğinde, Seyhan (Adana) İlinin, Karaisalı ilçesinin sınırları içerisinde, demiryolu üzerinde, durak istasyonuna 2 kilometre uzaklıkta ve Seyhan nehrini besleyen kollardan biri olan Çakıt akar suyu kenarında, her türlü ziraata, bilhassa sulu pamuk tarımına, bağ, bahçe ve hayvancılığa elverişli 7—8 bin dekarlık bir toprağı satın almak için harekete geçmiş bulunmaktadır. Arazinin çokluğu ve bedelinin büyük yekûn tutması sebebiyle T. C. Ziraat Bankasının «Halkı ve Göçmenleri arazi sahibi yapma» kredisinden faydalanma yolunu bulmuşlardır. İçinde camiî, sağlık yurdu, okul, kütüpane ve misafirhane gibi

tesisler yaparak, asrî bir çiftlik manzarası vermek azminde olduklarını duyurmaktayız. Türkiye'de ilk defa bir Derneğin; muhacirleri, modern bir şekilde çiftlik kurarak, müstahsil duruma getirmek gayesiyle atılan bu adıma, doğrusu tebrik ve gıpta etmemek eiden gelmiyor.

Adanaya gelmiş, gelmekte olan bu göçmenler, Türkistan'ın Fergane ahalisinden ve dünyaca meşhur Fergane pamuğunun yetiştiricileri olmalarından; o havalide; Fergane pamuğu kalitesinde pamuk yetiştirmek arzusunda olduklarından, bu önceliğin gerçekleşmesiyle memleketimizde «Pamukçuluk Reformu» olacağından asla şüphemiz yoktur.

Sayın Devlet Büyüklerimizimizin Türkistan Türklerinin muhaceret meselesinde olduğu gibi, bu davaya da büyük bir ilgi göstermelerinden dolayı teşekkür ederken, daha çok alâka göstermelerini rica ederiz. Başta Dernek Başkanı Sayın Dr. Rasih Özgen'i ve Dernek üyelerini tebrik eder, bundan sonraki çalışmalarında başarılar dileriz.

TÜRKİSTANDA CEDİD MATBUATI

(Baş tarafı 18 de)

çok medreseliler arasında okunan bu gazetenin İran ve Afganistana da yayıldığını söylerler.

1912 nci yılın 11 inci temmuzundan başlayarak dünya yüzünde görünen «T u r a n» gazetesini «B u h a r a i Ş e r i f» çevresine toplanan yazıcılar çıkarmışlardı. Türkçe olarak çıkmış «T u r a n» ın ilk sahifesinde: «Buharai Şerif»in ilâvesi, duşenbe ve çeharşenbe günlerinde tab'ı bolacaktır.» sözleri göze çarpar.

Yukarıda da denildiği gibi «Buharai Şerif» i yalnız Farsça öğrenmiş medreseliler okuyabilirlerdi. Türkistan halkı ise tabii bu Farsça gazeteyi okuyamazdı. Onun için «Buharai Şerif» çiler Türkçe bir gazete de çıkarmak ihtiyacı duymuşlar ve «T u r a n» ı çıkarmışlardı. Bu iddianın doğruluğunu «T u r a n» ın ilk sayısında basılan aşağıdaki sözler de açık olarak göstermektedir:

«Aylardan beri neşrine müvafak olduğumuz «Buharai Şerif» gazetesi, Türkistan merkezi bolğan Buhara toprağında köp ahalini bibehre bıraktı. Tacik karındaşlarımıza fayda bergen bolsa da Özbek karındaşlarımız mahrum kaldılar. Kıyas bulunursa u-

TÜRKİSTAN ÜLKESİ

(Baş tarafı 9 da)

litikasının şiddetle tatbik edilmesi nüfus kesafetinin azalmasına âmil olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda civar memleketlere bilhassa başta Afganistan olmak üzere Hindistan, İran ve diğer İslâm memleketlerine muhaceret akını seneden seneye artmaktadır.

(Devamı var)

mum Türkistan ahalisinin yüzde birisi yine de Farsî tilni bilmes iken.» deniliyor.

«T u r a n» mündericesi itibariyle pek zengin bir gazete sayılır. İlk sayısında medenî âlem bilhassa Türkiye vekayiinden haber veren telgrafiar ve «Dehkan Kardeşlerimize Hitab» (iktisadî, içtimaî), «İslâm Medeniyeti», (tarihî, medenî) ve «Usulu Talim ve Terbiyeden» başlıklı mühim makaleler ile Rus gazetelerinden alınma iç ve dış haberler basılmıştır.

«Buharai Şerif» ile «Turan», ikisinin birlikte yıllığı 8 som idi. Yusufzade ile Mirzaceâl Mirbedeloğlu'nun muharrir ve nâsirliği altında çıkan bu iki gazete çok yayılmış ve Türkistana takdire değer hizmetler ifa etmiştir. Türkistanın göbeğinde çıkan bu iki mühim gazete kara ve cahil Buhara Emirinin isteğiyle Rusyanın Buhara'daki siyasî vekili buyruğuyla 1913 üncü yılın başında kapatılmıştır.

(Devamı var)

TEŞEKKÜR

Şehrimizde; Nebioğlu Yayınevi tarafından neşredilmekte ve muhiti-mizde geniş bir ilgi ile okunmakta olan haftalık «R e s i m l i 2 0. A s ı r» Mecmuasının 47. sayısında «S a n a t H a r e k e t l e r i» başlıklı bölümünün Dergiler sütununda, Dergimizin intişarı münasebetiyle kıymetli ediplerimizden Sayın Bahçet Kemal Çağlar aynen şöyle yazmaktadır:

«**Türkistan Dergisi** — Mecmua Türkistanın komünistler tarafından sünürülen sanat eserlerini ve konularını tarafsız ve ilmi bir görüşle belirtip Türkiye münevverlerinin Türkistan folklörü üzerine ilgisini çekmek bakım-larından, çıkışı ile memleketimizde bir sanat hareketi uyandırmış olacaktır. Bu «İ ç t i m a i, İ k t i s a d i v e k ü l t ü r e l» dergiye uzun ömürler dileriz, Türkistan rakstarından ve ma-sallarından Rus baletlerinde ve opera-larında nasıl faydalanıldığını zaman zaman açıklayacak yazılarla zenginleşmiş olarak çıkmasını rica ederiz.»

Edibimizin ve 20. Asır'ın bu can-dan teveccühlerine ve temennilerine

Zarurî Açıklamalar:

1 — Dergimizin bütün işleri normal bir safhaya girdiği bir anda, Baş-yazarımızın dış seyahate çıkmış olması ve bazı sebeplerden «Eylül» sayımızı gecikürmüş olarak sunmak zorunda kaldık. Sayın okuyucularımızdan özür dileriz.

2 — Mecmuamızın gecikmesiyle ilgilenerak idarehanemize kadar gelen, telefonla ve mektupla yakından alâka gösteren okurlarımıza aleni teşekkürü bir borç telâkki ederiz.

3 — Gelecek sayımızdan itibaren dergimizi yeni bir yenilik olmak üzere «?» yazılarıyla daha çok zenginleşmiş olarak çıkaracağımızı şimdiden müjdeliyoruz.

Mes'ul Müdür

sonsuz teşekkürlerimizi sunarken, Sayın Behçet Kemal'den, bu konularda değerli yazılarıyla; bize yardım tütünde bulunacaklarını ümit eder ve refikimizin neşriyatlarında büyük muvafakiyetlere mazhar olmasını dileriz.

Z. Batakurban

ABONE ŞARTLARI

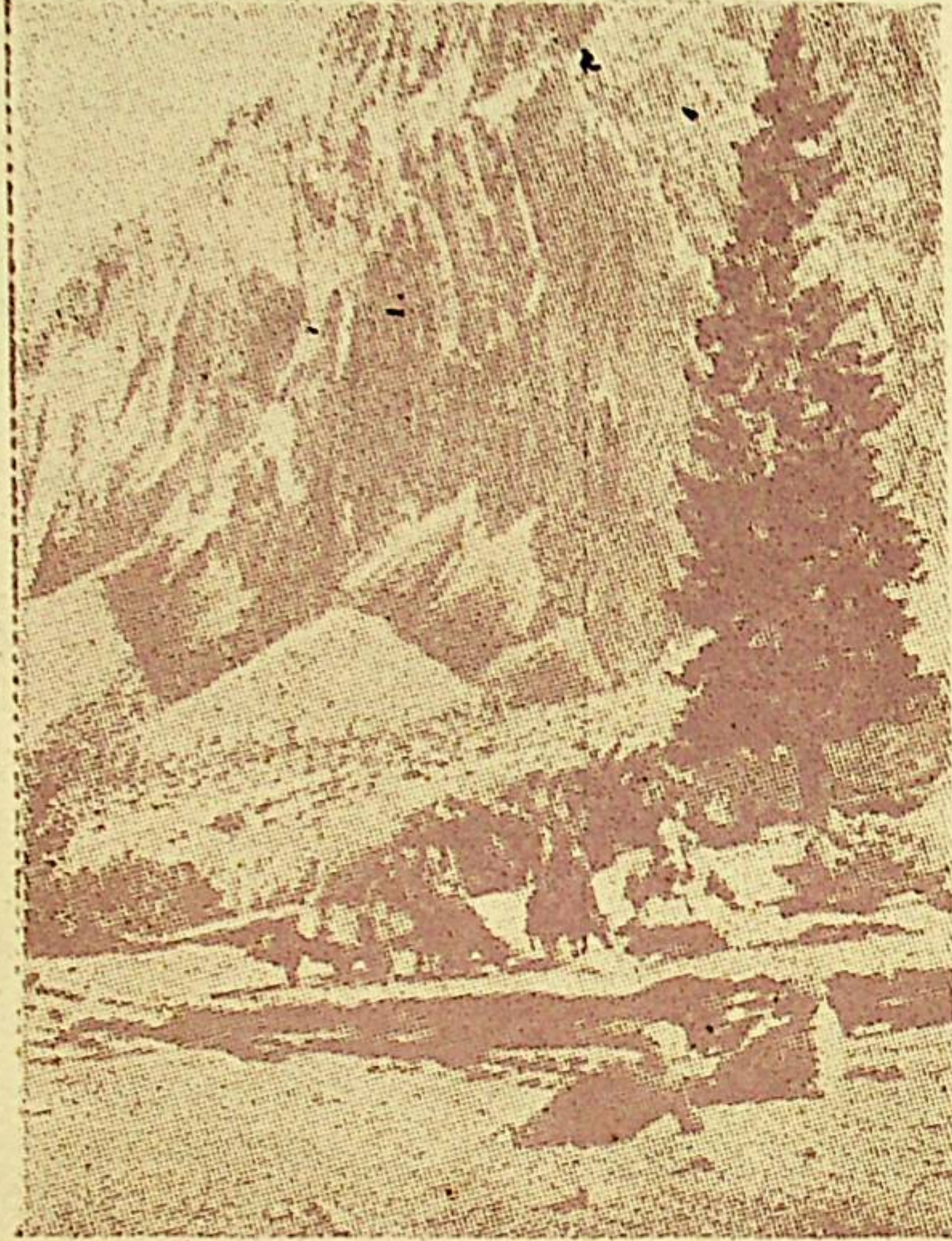
Yıllığı :

Türkiye'de
6 TL.

Dışarıda
8 TL.

İdare Yeri:

ÇARŞIKAPI DİVANIÂLI SOK. NO: 18
DAİRE: 10/2 BEYAZID
İSTANBUL — TÜRKİYE

Türkistan'ın, Hindistan ve Pakistan kapısı olan «Pamir ve Himalaya» kavşak noktasındaki biricik huduttan bir manzara.

OSMANBEY MAT. T. L. Ş.
1953 — İSTANBUL

Fiati: 50 Kuruştur.